

УДК 378.014/0.86

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО РОБОТИ В ІНКЛЮЗИВНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

М.О. Давидюк

У статті описані методичні аспекти підготовки майбутнього вчителя до роботи в інклюзивному освітньому середовищі. Систематизовані групи вимог до професійної компетентності сучасного педагога, спроможного працювати з різними категоріями дітей, які мають нетиповий розвиток. Виявлено фактори, що сприяють становленню умінь і навиків майбутніх освітян створювати диференційований корекційно-розвивальний простір в умовах інклюзивного навчання в масовій школі.

Ключові слова: освітнє середовище, інклюзивна освіта, діти з нетиповим розвитком, професійна компетентність учителя, фахова підготовка, корекція і розвиток.

**МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ
К РАБОТЕ В ИНКЛЮЗИВНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ**

М.А. Давидюк

В статье описаны методические аспекты подготовки будущего учителя к работе в инклюзивной образовательной среде. Систематизированы группы требований относительно профессиональной компетентности современного педагога, способного работать с разными категориями детей с нетипичным развитием. Выявлены факторы, способствующие становлению умений и навыков будущих учителей создавать дифференцированное образовательное пространство в условиях инклюзивного обучения в массовой школе.

Ключевые слова: образовательная среда, инклюзивное образование, дети с нетипичным развитием, профессиональная компетентность учителя, коррекция и развитие.

**THE METHODOLOGICAL ASPECTS OF TRAINING FUTURE TEACHERS TO WORK IN
INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT**

M. Davudyuk

This article describes the methodological aspects of training future teachers to work in inclusive educational environment. Requirements to modern teacher's professional competence, capable of working with different groups of children with atypical development are systematized in the article. There are factors that contribute to the skills' formation of future teachers to create differentiated correctional and developmental space in terms of inclusive education in regular school.

Key words: educational environment, inclusive education, children with atypical development, teacher's professional competence, professional training, correction and development.

Створення інклюзивного середовища для навчання – доволі складний процес. Як засвідчує аналіз праць фахівців (А.Колупаєва, О.Таранченко, В.Олешкевич, В.Кантор), певні труднощі в спільному навчанні полягають не лише в тому, що дитині з нетиповим розвитком доводиться адаптуватися до нових умов навчання, а й школі, класу, дитячому колективу, педагогічним працівникам також необхідно пристосуватися до «особливої» дитини, змушуючи себе до певних трансформацій і модифікування [2; 5].

Численні дослідження феномену освітнього середовища розкривають його сутність як продукт відношень між суб'єктами освітнього простору. У найбільш загальному сенсі, на думку Т. Кунцевич, освітнє середовище є природним для людини, В.Ясвін визначає це середовище через сукупність матеріальних факторів освітнього процесу й міжособистісних стосунків, які встановлюють між собою суб'єкти освітнього простору в ході взаємодії. С.Гайдукевич переконливо доводить, що освітнім середовищем є сукупність ресурсів, які забезпечують дитині пізнання й розвиток в конкретному часі і просторі [1, с. 114].

У системі спеціальної освіти інтегрованим освітнім середовищем називають спеціально організоване середовище, змодельоване педагогом з урахуванням особливих освітніх потреб дітей з обмеженими можливостями здоров'я під час їхньої соціалізації та інтеграції в суспільство. Таким чином, одним з основних завдань фахівців є забезпечення безперешкодного адаптивного, особистісно орієнтованого розвивального середовища, яке буде адекватне можливостям і потребам кожного учня. Для цього вчителю потрібно володіти доволі широким спектром знань, умінь і навичок стосовно інклюзивної освіти та її ресурсного забезпечення – чого не було до недавнього часу в стандартах підготовки педагогів у вищій школі, тому наразі шкільні вчителі та й випускники педагогічних вишів мають прогалини в цій царині теоретичного знання й практичної підготовки. З огляду на потреби сьогодення можемо стверджувати, що здатність до створення інклюзивного середовища й реалізації інклюзивного навчання стає необхідною умовою професіоналізму сучасного вчителя. Тому обране нами питання для наукового аналізу є надзвичайно актуальним стосовно потреб сучасної школи.

Мета нашої статті – узагальнення й систематизація основних вимог до компетентності і фахової підготовки сучасного вчителя, який працює в інклюзивному освітньому середовищі.

Учитель, успішний сьогодні, – це педагог, який рухається вперед і швидко адаптується до змін у суспільстві. Але учні не бувають однаковими, тому принципи індивідуального й диференційованого підходу до дітей завжди виразні на часі. У наші дні свого роду викликом педагогічної майстерності стає інклюзивна освіта для дітей із особливостями розвитку.

Першочерговою і важливою умовою розвитку інклюзивної практики, на думку вітчизняних і зарубіжних учених (А.Колупаєва, О.Таранченко, В.Гладуш, М. Ainscow, Т. Booth, В. Cagran, А. DeBoer, J.-R. Kim, А. Minnaert, S. J. Pijl, М. Schmidt, К. Scorgie та ін.), є підготовка компетентних педагогів, спроможних і готових ефективно працювати з дітьми, які мають обмежені можливості здоров'я. Насамперед це стосується учителів загальноосвітніх масових шкіл, які вже відчули необхідність навчати дітей з нетиповим розвитком в умовах інклюзії. Педагогічні працівники мають бути готовими до

проведення первинної діагностики особливих освітніх потреб у дітей, до побудови якісної взаємодії між всіма учасниками освітнього процесу, застосуванню різноманітних технологій інклюзивного навчання.

Яким повинен бути вчитель, здатний створити інклюзивне освітнє середовище й реалізувати стратегії інклюзивного навчання?

Спроможним усвідомлювати соціальну значущість роботи з дітьми, які мають нетиповий розвиток, в умовах загальноосвітньої школи, бути здатним до емпатії та адекватного сприймання різних дітей незалежно від стану їхнього фізичного й психічного здоров'я, володіти спеціальними методиками, що дозволяють проводити корекційно-розвивальну роботу; вчителю також важливо виявляти під час звичайного щоденного спостереження за дітьми їхні проблеми стосовно власного розвитку, навчання й поведінки; бути готовим взаємодіяти із сім'ями дітей, котрі мають нетиповий розвиток, уміти планувати, організовувати й корегувати власну корекційно-педагогічну діяльність, проектувати корекційно-розвивальний простір і створювати інклюзивне середовище навчання через реалізацію диференційованого викладання й оцінювання, володіти стратегіями й технологіями інклюзивного навчання, моделювати й здійснювати психолого-педагогічний супровід (як мінімум – для співпраці в інклюзивній команді); важливим також виявляється здатність складати індивідуальний навчальний план для «особливої» дитини й вибудовувати продуктивну навчальну взаємодію між різними учнями в освітньому процесі [1; 3; 6].

Якщо ми ведемо мову про справді компетентного вчителя, то маємо бути певні, що він здатний до саморозвитку й самореалізації в умовах роботи в інклюзивному середовищі, може брати на себе відповідальність за результат власної діяльності і професійної поведінки.

Учитель має приймати індивідуальні характеристики кожної дитини, дотримуватися компліментарного принципу в спілкуванні, що дозволяє сприймати нетиповість дитини без надмірного співчуття й посиленої емоційності. Учитель інклюзивного класу також повинен уміти створювати сприятливі умови для всіх членів учнівського колективу в ході виконання ними певних статусно-рольових функцій, скажімо, під час проведення різноманітних навчальних, виховних чи розважальних заходів. Тоді кожна дитина, не зважаючи на наявність особливих освітніх потреб, зможе гнучко модифікувати свою позицію як у дитячій групі, так і серед дорослих суб'єктів інклюзивного навчання.

Дуже важливим для вчителя інклюзивного класу виявляється вміння керувати основними інформаційними каналами сприйняття усіх учнів класу – зрештою, це не так просто зробити в класі із традиційним навчанням, головне – вчитель повинен мати інформацію стосовно провідних каналів сприйняття кожної дитини, при чому тут можуть стати в нагоді доволі прості тести й щоденне систематичне спостереження. Обізнаність із такими особливостями дітей дозволяє вчителю не просто виокремлювати дитину з нетиповим розвитком, а виокремлювати її разом з іншими учнями в конкретну групу відповідно до особливостей сприйняття інформації й отримувати спільні навчальні завдання (свого роду інтеграція через дидактичну диференціацію). Такий підхід, своєю чергою, покращує соціальні та академічні результати дітей з особливими освітніми потребами.

Тому на заняттях з курсу «Педагогічні технології інклюзивного навчання» ми використовуємо елементи моделювання квазіпрофесійної діяльності, роботу з кейсами, рольові та ділові ігри – тобто ті види практичних вправ і завдань, що формують професійну компетентність вчителя інклюзивного класу. Наведемо декілька прикладів.

Розробіть багатофункціональні вправи, що дозволяють розв'язувати по декілька завдань одночасно, зважаючи на загальну психічну недорозвиненість і розпорошеність уваги деяких ваших учнів.

Складіть план заняття, враховуючи те, що всі учні братимуть в ньому участь, з відведенням часу на фізкультхвилинну релаксацію.

Розробіть декілька мнемотехнічних прийомів для закріплення вивченого матеріалу з вашого профільного предмета

Розробіть систему підказок, спрямованих на активізацію інтелектуальної діяльності

Розробіть різнорівневі завдання для групової та парної роботи з вашого предмета.

Учителю варто регулярно спостерігати за учнями під час уроку і в позанавчальний час, адже загальна організація навчальної діяльності впливає на учнівську мотивацію та на успішність. Проаналізуйте наведені ситуації і складіть рекомендації для вчителя:

Порівняно з однокласниками учень засвоює матеріал швидше або глибше → Як цей учень впорасться з більш складним навчальним матеріалом?

- Інтерес учня до певної навчальної теми зазвичай сприяє підвищенню мотивації та покращенню успішності (спонукає докладати більше зусиль для засвоєння матеріалу цієї теми) → За допомогою спостереження та інтерв'ю з'ясуйте, чим учневі подобається займатися поза школою.

- Застосування учнем стратегій розв'язання проблем та його рівень успішності залежить від широти й глибини його знань → Які знання й навички необхідні учневі? Які можливості він мав для попереднього ознайомлення з певною темою?

Учителю XXI століття просто необхідні знання стосовно компенсаторних механізмів дитячого розвитку на випадок дизонтогенезу різної етіології – розуміння й урахування цього фактору сприяє своєчасному коригуванню вчителем умов навчання.

Орієнтація навчання на зону найближчого розвитку дитини – одна з умов успішності дітей у навчанні, стосовно дитини із нетиповим розвитком такий підхід дозволяє активізувати її внутрішні резерви й максимально повно сприймати навчальний матеріал, що, зі свого боку, посилює внутрішні адаптивні механізми й сприятиме налагодженню соціальної комунікації в подальшому.

Педагогам інклюзивних класів варто навчитися свого роду дистанціюванню від негативної оцінки кожної дитини в дитячому колективі, визнаючи спроможність кожного учня засвоювати матеріалу зручний для нього спосіб: цьому допоможе також використання доступних на понятійно-логічному рівні вербальних інтеракцій з особливою дитиною (маємо на увазі ситуативно доцільну лексику, поєднання вербальних і невербальних тактик, використання різноманітної наочності, емпатійний діалог) [1]. У цьому випадку педагог сприйматиметься як консультант і наставник, який допомагає розв'язувати виниклі суперечки особистісного й соціального характеру. Корисним, як стверджують дослідники означеної проблеми, виявляється навик учителя швидко реагувати на побажання членів інклюзивної команди, яка працює з особливою дитиною, аби оперативно змінити тактики навчання, не травмуючи учня.

Таким чином, основні групи вимог до такої складової загальнопедагогічної компетентності майбутнього вчителя, як здатність до роботи в інклюзивному середовищі, є такими: а) ефективна комунікація; б) методична грамотність і вправність; в) теоретична підготовка в галузі спеціальної педагогіки, практичної психології, дефектології; г) мотивація до роботи в інклюзивному середовищі; д) гуманістичні ціннісні орієнтації, толерантність, психологічна готовність до взаємодії з різними суб'єктами інклюзивного освітнього процесу.

Стосовно підготовки такого фахівця, у світовій практиці, здебільшого, дотримуються комплексного підходу, який базується на поєднанні традиційних і інноваційних методів і форм навчання. Обов'язковим є проходження педагогічної практики, яка дозволяє майбутньому вчителю визначити власну професійну позицію стосовно дітей з особливими освітніми потребами, апробувати різні стратегії викладання в інклюзивному класі, диференційований підхід до оцінювання навчальних досягнень різних учнів, виробити в себе навик ефективної комунікації з різними категоріями школярів [3; 5].

Реалії сьогодення й нові потреби освітньої практики вимагають від учителя володіння знаннями в галузі спеціальної педагогіки, дефектології, практичної психології. Очевидно, теоретична підготовленість сучасного вчителя в цих галузях не повинна бути гіршою, ніж у медиків і психологів. Педагогічна практика в інклюзивних класах має завершуватися колективною рефлексією і обговоренням результатів на підсумкових конференціях і теоретичних семінарах. В ідеалі – варто дати студентам можливість поспілкуватися з соціальними працівниками, психологами, дефектологами для обговорення, приміром, проблемних ситуацій, які виникають в інклюзивному середовищі. Корисними виявляються тренінги соціальної комунікації та свого роду супервізії (спостереження більш досвідчених колег за молодими й обговорення їхніх успіхів і невдач) – вони сприяють становленню відповідних ціннісних орієнтацій молодих учителів, підвищенню їхньої соціальної відповідальності за якість роботи в інклюзивному середовищі.

На підставі викладеного вище доходимо висновку, що професійне становлення вчителя XXI століття, спроможного працювати в різних освітніх середовищах, зокрема інклюзивних, має ґрунтуватися на змісті загальнопедагогічної підготовки, у якій посилено спеціальний методичний компонент (що дозволяє опанувати стратегії викладання й оцінювання в умовах інклюзії), а також наявна орієнтація на вироблення комунікативно-перцептивних навиків для успішної роботи з різними категоріями дітей.

Проведене дослідження не претендує на максимальне розкриття означеної проблеми, напрямом подальшого наукового пошуку стане вивчення впливу різних технологій інклюзивного навчання на соціальний та інтелектуальний розвиток дітей з особливими потребами.

Література

1. Иванова Н. Н. Модель инклюзивной школы-центра для школьников / Н. Н. Иванова // Инклюзивное образование: проблемы, поиски, решения: материалы международной научно-практической конференции (сентябрь 2011). – Якутск: Офсет, 2011. – С. 114–116.
2. Колупасва А.А. Инклюзивна освіта: реалії та перспективи. Монографія. – К.: «Самміт-Книга», 2009. – 272 с.
3. Максименко М.А. Сравнительный анализ подготовки педагогических кадров в России и США для работы в инклюзивной образовательной среде / М.А. Максименко // Парадигмальный диалог в отечественном педагогическом знании : материалы научно-практической конференции с международным участием М. : МГПУ, 2016. – с. 70-75.
4. Педагогічна майстерність : підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 2004. – 286 с.
5. Таранченко О.М., Найда Ю.М. Диференційоване викладання в інклюзивному класі: навчально-методичний посібник / За загальною редакцією Колупасвої А.А. – К.: Видавнича група «АТОПОЛ», 2012. – 120 с.
6. Vernon-Dotson Lisa, J.Loury O.Floyd, Charles Dukes. Teacher Education and Special Education, 2014, Vol. 37(1).- P. 34-5.

References

1. Y`vanova N. N. Model` y`nklyuzy`vnojshkoly-centra dlya shkol`ny`kov / N. N. Y`vanova // Y`nklyuzy`vnoe obrazovany`e: problemy, pou`sky`, resheny`ya: matery`aly mezhdunarodnoj nauchno-prakty`cheskoj konferency`y` (sentyabr` 2011).– Yakutsk : Ofset, 2011. – S. 114–116.
2. Kolupayeva A.A. Inklyuzy`vna osvita: realiyi ta perspekty`vy`: Monografiya. – K.: «Sammit-Kny`ga», 2009. – 272 s.
3. Maksy`menko M.A. Sravny`tel`nyj analy`z podgotovky` pedagogy`chesky`x kadrov v Rossy`y` y` ssha dlya raboty v y`nklyuzy`vnoj obrazovatelnoj srede / M.A.Maksy`menko // Parady`gmalnyj dy`alog v otechestvennom pedagogy`cheskom znany`y` : matery`aly nauchno-prakty`cheskoj konferency`y` s mezhdunarodnym uchasty`em M. : MGPU, 2016. – s. 70-75.
4. Pedagogichna majsternist` : pidruchny`k / I. A. Zyazyun, L. V. Kramushhenko, I. F. Kry`vonos ta in. ; za red. I. A. Zyazyuna. – K. : Vy`shha shkola, 2004. – 286 s.
5. Taranchenko O.M., Najda Yu.M. Dy`ferencijovane vy`kladannya v inklyuzy`vnomu klasi: navchal`no-metody`chny`j posibny`k / Za zagal`noyu redakciyeyu Kolupayevoyi A.A. – K.: Vy`davny`cha grupa «ATOPOL», 2012. – 120 s.
6. Vernon-Dotson Lisa, J.Loury O.Floyd, Charles Dukes. Teacher Education and Special Education, 2014, Vol. 37(1) - P.34-5.